

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА РАЗВИТИЕ НА ЗЕМЕДЕЛСКИТЕ КООПЕРАЦИИ В БЪЛГАРИЯ

Михаил Билев Петков

Стопанска академия „Д. А. Ценов“ – Свищов
Катедра „Аграрна икономика“

Резюме: *Актуалността на темата* се определя от факта, че кооперациите са особен вид стопански структури, които в условията на пазарно стопанство и силна конкурентна среда, осъществяват стопанска дейност за задоволяване на икономическите, социалните и културни потребности на своите член-кооператори. *Проблемът*, свързан с тяхната устойчивост и бъдещото им развитие, е необходимостта, от по-голям брой кооперации да изградят ясна визия за ползите от своето начинание и за възможностите за подпомагане на селскостопанското производство. *Основната цел* на публикацията е да бъдат изведени тенденциите в развитието на земеделските кооперации и мерките за минимизиране риска от спад в производствената им дейност. *Задачите* които сме си поставили, са: анализ на развитието на земеделските кооперации; разкриване ролята на Общата селскостопанска политика /ОСП/ за устойчивото им развитие; идентифициране на възможностите за финансиране; извеждане на тенденциите в развитието и мерките за минимизиране на рисковете в селскостопанската дейност.

Ключови думи: земеделски кооперации, устойчиво развитие, директни плащания, ОСП, тенденции, мерки.

JEL: O13, Q18.

CONDITION AND TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF THE AGRICULTURAL COOPERATIVES IN BULGARIA

Mihail Bilev Petkov

D. A. Tsenov Academy of Economics – Svishtov
The Department of Agrarian Economics

Abstract: The topicality of the theme is determined by the fact that cooperatives are a special kind of economic structures, which in a market economy and a strong competitive environment, do business to meet the economic, social and cultural needs of their cooperative members. The problem of their sustainability and future development is the need for a larger number of cooperatives to develop a clear vision of the benefits of their endeavor and the opportunities to support agricultural production. The main objective of the paper is to outline trends in agricultural cooperatives and measures to minimize the risk of a decline in production activity. The tasks we have set are: to analyse the development of agricultural cooperatives; to reveal the role of the Common Agricultural Policy / CAP / for Sustainable Development of Agricultural Cooperatives in Bulgaria; to highlight funding opportunities; to outline trends in the development of agricultural cooperatives and possible measures to minimize the risks.

Keywords: agricultural cooperatives, sustainable development, direct payments, CAP, trends, measures.

JEL: O13, Q18.

1. Земеделските кооперации в България след 1991 година

След 1991 година прилагането на принципите на частната собственост и индивидуалната стопанска дейност, характерни за пазарната икономика, налагат възстановяването на правата на собственост, а оттам и съществени промени в организационно-стопанската структура на селското стопанство. Избраният в България път на реализиране на тези промени е провеждането на крупна аграрна реформа, която включва пълно ликвидиране на старите организационни форми и незабавно възстановяване на частната собственост върху земята и останалите средства за производство – процес, който стартира с приемането на ЗСПЗЗ през 1991 година. По всеобщо мнение на аграрикономистите в България, взетото решение е прибързано и необмислено и предопределя негативните резултати на селскостопанския отрасъл за години напред. Самият закон е несъвършен, което налага множеството му изменения и допълнения.

Съществуващите в съвременна България различни форми на земеделски производствени кооперации дават основание на някои автори (Кънчев, 1999) да ги обособят в *три направления*:

Първо – *кооперации, ориентирани към стопанската дейност на членовете си*, производствената структура на които се формира в зависимост от заявките на членовете, като се отчита и локалното търсене на земеделски продукти и услуги. Те реализират на пазара незначителна част от произведената продукция.

Второ – *стокови производствени кооперации, които произвеждат земеделски продукти, предназначени за пазара* и то главно такива, които се поддават на висока степен на механизация при производството. Тук спадат основните производители на пшеница, технически и фуражни култури.

Трето – *вертикално интегрирани производствени кооперации*, които, освен производството на земеделски продукти, са специализирани в преработваща и маркетингова дейност. Някои от тези кооперативи успешно работят не само на регионалния и националния пазар, но дори и на международния, като развиват свои канали за реализация на крайната продукция и налагат на пазара собствени търговски марки.

Може да се отбележи, че развитието на кооперативните организационни форми в България в периода на преход към пазарна икономика и присъединяване към ЕС, макар и съпроводено от някои специфични особености, се подчинява на общите тенденции за страните в преход, изразяващи се в тенденция на намаляване в броя на земеделските кооперации, поради проявените от организационната форма нестабилност и икономическа неатрактивност като принос в това отношение, както и в останалите страни в преход. Налице са и непоследователната аграрна политика, допълнена от липсата на средства и ограничения достъп до кредити, неста-

билната макросреда и недобре изяснените права на собственост (Михайлов, 1999).

Съществуването на земеделските кооперации е съпътствано от редица проблеми, което поставя под въпрос адаптивните им възможности и перспективите за развитие на организационната форма в условията на общия европейски пазар. Броят на земеделските стопанства във времето намалява поради концентрацията им. Според преброяването на Евростат през 2010 година броят на земеделските стопанства намалява от 665500 броя през 2003 г. на 371100 броя или намалението е с 44 пункта, което е най-голямо в сравнение с другите страни в ЕС (Eurostat). Това е резултат от концентрацията, която се наблюдава във всички страни на ЕС. Едрите бизнес ферми концентрират значителни аграрни ресурси, което им дава възможност за механизация на процесите, внедряване на нововъведения, реализиране на икономии и висока продуктивност и доходност. Тези ферми имат силни стимули за бързо адаптиране към новата пазарна и институционалната среда поради големия потенциал за печалба и високите загуби от всяко забавяне. Големият размер на тези ферми ги прави и желан партньор за снабдяване с материали, техника, иновации, кредит и в сделките за реализация на продукцията. Освен това тези стопанства имат значителна договорна сила и ефективни механизми за санкциониране на договорите. Те притежават и огромен потенциал за събиране на пазарна и нормативна информация, търсене на добри контрагенти, маркетинг на продукти, адаптиране към търсенето и институционалната среда, подготовка и финансиране на проекти, отговаряне на формалностите за обществена подкрепа, разпределяне на риска и понасяне на разходите от провали. Този тип стопанства са най-успешни и в разработването и печеленето на проекти за преференциални обществени програми като САПАРД, ДФЗ и др. Формата на фирма дава възможности за : създаване джойнт венчър с външен капитал и оспорване на правата чрез съда; диверсификация на дейностите; инвестиране в добра репутация, реклама и търговски марки; преодоляване на ограничения за чуждестранни инвестиции в земята, участие в експортно лицензиране; търговия със зърно, вино и млечни продукти. Всичко това дава значителни сравнителни предимства на едрите бизнес стопанства и ги прави силно конкурентноспособни и устойчиви.

Интеграцията в ЕС открива нови пазари, в които едрите стопанства могат да реализират в по-голяма степен сравнителните си предимства (ниски разходи, стандартна продукция, потенциал за адаптиране към новите стандарти). Освен субсидиите от ЕС държавата допълва субсидиите и със средства от бюджета съгласно регламентацията на Съюза. Около 3 % от некооперативните ферми (най-големите стопанства) вземат 76 % от общия размер на директните плащания в некооперативния сектор. Едрите производители се облагодетелстват в най-голяма степен и от средствата за пазарна подкрепа, възлизащи на стотици милиони евро. Всичко това по-

вишава още повече продуктивността, доходността, устойчивостта и конкурентоспособността и на едрите бизнес стопанства.

Сравнително големите размери на кооперативите (около 600 хектара) дават възможност за ефективно използване на работната сила, земеделската земя и материалните активи. В същото време големият размер на кооперацията прави индивидуалния или колективния контрол върху управлението много труден. Това води до неефективно управление и злоупотреби и използване на кооперациите в интерес на мениджърите.

След 2007 година възможностите за финансиране от обществените фондове за подкрепа и за инвестиции в *модернизацията на кооперациите се увеличават*. Нещо повече, възникват възможности за финансиране на нови дейности, в които кооперациите имат възможност да въведат: диверсификация на фермерството, комерсиализация на месни продукти, биологично земеделие, поддържане на плодородието на изоставени земи, обновяване на селата и развитие на инфраструктурата, възраждане на планинското земеделие, защита на околната среда и благосъстоянието на животните, подобряване на стандартите и качеството на храните, организациите на производителите и т.н. Освен това нарастват и възможностите за снабдяване с кредит, маркетинг и лобиране на общонационален мащаб, които са незаконни за другите форми. Всичко това предопределя разширяване на членството и дейността, допълнителни доходи и повишаване устойчивостта на част от съществуващите кооперативи.

Една малка част от кооперациите се модернизират чрез промени в структурата на управление и собствеността. Освен с по-голяма ориентация към потребностите на членовете, те показват тенденция за ориентация към печалба и наподобяващо бизнеса управление – затворено членство, търговия на дяловете, навлизане в нови дейности, развитие на междукооперативни форми и венчъри с частния сектор и т.н. (Ракаджийска, 2006). Тези структури ще се разширяват и повишават устойчивостта си в дългосрочна перспектива. Затова обаче е необходимо навлизане на ново поколение от мениджъри в кооперативния сектор, по-голяма обществена подкрепа (чрез обучение), контрол на кооперациите и развитие на институционалната и законовата уредба. Повече от 94% от фермите са дребни стопанства за самозадоволяване, полупазарна или комерсиална ориентация. Те обработват 15% от земеделската земя и отглеждат 96% от козите, 86% от овцете, 78% от говедата и 60% от свинете в страната (ОСП във вашата страна, 2016). Тези стопанства осигуряват заетост и доходи за много българи и са източник за евтино, стабилно и качествено снабдяване с храна за голяма част от населението.

Дребните ферми са индивидуални или фамилни стопанства, чийто размер предимно се определя от наличните ресурси на домакинствата – земя, труд, финанси. Вътрешните разходи за управление са незначителни, тъй като транзакциите са между семейни членове или изобщо не се осъ-

ществяват (еднолична ферма). Фермерът има силни стимули за адаптация към търсенето и повишаване на продуктивността, тъй като е единствен собственик на целия доход на стопанството. Собствената ферма е и сигурна форма за предоставяне на работа на семейни членове, включително пенсионери, домакини и деца. Високата неопределеност, риск на инвестициите, неспособност за предоставяне на залог или насрещно финансиране, липсата на капацитет за ефективно разработване на проекти и т.н. – всичко това ограничава растежа на тези стопанства посредством външно финансиране на дейността. В резултат на това доминират остарели технологии, ниска продуктивност и несъобразяване с модерните стандарти за качество, труд, екология и маркетинг. В някои интензивни и трудоемки производства малките ферми са много ефективни в конкуренцията с цени и качество и носят добри доходи на домакинствата. Подобни ферми имат потенциал за адаптиране към променящите се условия на конкуренция и институционална модернизация. Заедно с това част от нарастващите фондове за развитие на земеделието и селските райони са достъпни и за по-малките ферми, като някои от тях ефективно могат да се включат и в специализираните програми за биологично земеделие, агроекология, производство на продукти от специални произходи, диверсификация и т.н. Всичко това ще доведе до модернизация и разширяване на операциите до устойчиви средни размери. Някои от програмите на ЕС задължително изискват асоциирането на фермерите и определен минимален размер на инвестициите (Companies funding, 2016). Това ще предизвика необходимостта от кооперирането на малките ферми в нови структури и степента на участието им в тях ще е допълнителен фактор за повишаване на устойчивостта.

2. Възможности и тенденции в развитието на ЗК в България след 2007 година

Една значителна част от малките комерсиални ферми са неустойчиви в дългосрочна перспектива. Много малки ферми в градинарството и всички животновъдни стопанства, които получават незначителни или никакви директни плащания, могат да се конкурират със субсидираните едри производители, а това води до понижаване на тяхната устойчивост. Голямата част от субсидиите се насочват в най-развитите райони, където са разположени най-големите ферми и използваната земеделска земя. Това от своя страна повишава разликата в ефективността и устойчивостта на фермите от различен тип (под) отрасли на производството и райони на страната.

Много полупрофесионални и професионални животновъдни ферми също са неустойчиви, тъй като са с ниска продуктивност и не отговарят на европейските стандарти за качество, хигиена, благосъстояние на животните и екология. Малка част от тях успяват да се адаптират пос-

редством инвестиции за повишаване на размера си и съобразяване с новите институционални изисквания. Заедно с това натискът на ЕС за санкциониране на стандартите в пазарния сектор нараства и води до преустановяване на пазарната ориентация или закриване на болшинството от животновъдните стопанства. Изискванията на ЕС в преработващата промишленост са също много строги – високо хигиенни, специални стандарти за помещенията, големи хладилни складове и много други. Всичко това затруднява малките ферми, които нямат достатъчно финансови средства, за да отговорят на високите стандарти.

Продължителността на съществуване на едноличната ферма в значителна степен се предопределя и от възрастта на предприемача. Нещо повече, стимулите за инвестиции за нарастване на устойчивостта са ниски за по-възрастните фермери, тъй като не съществува вторичен пазар за инвестициите в човешки капитал, добрата репутация, ноу-хау и т.н. Имайки предвид факта, че повечето от мениджърите на ферми са в напреднала възраст без наследник, желаещ да продължи бизнеса, една значителна част от тях ще функционират на ниско ниво на устойчивост.

Много от факторите, които предизвикаха развитието на многочислени самозадоволяващи се фермери у нас ще продължават да са налице и в следващите години – висока безработица, ниски доходи и покупателна способност на домакинствата, неопределеност, свързана с пазарното снабдяване на храни – свежест, безопасност, качество, цени. В същото време фермите за самозадоволяване няма да разширяват размерите си поради наличие на друга основна дейност, ограничено търсене и ресурси на домакинствата, напреднала възраст на заетите, огромни разходи за изучаване и спазване на институционалните и пазарните ограничения. Нещо повече, една част от фермите за самозадоволяване и частична заетост имат право да получават директни плащания от ЕС, а друга част сравнително лесно ще могат да се превърнат в правоимащи – чрез ниско разходно коалиране със сродни ферми за достигане на формално необходимите размери. Следователно ползата от тези стопанства за техните собственици дори ще се повишава с прилагането на ОСП и при условие, че тяхното реструктуриране се забави.

3. Ролята на Общата селскостопанска политика /ОСП/ за развитието на земеделските кооперации в България

Въвеждането на ОСП в България вече дава своите резултати и ускорява още повече реструктурирането на значителен брой малки комерсиални ферми и производствени кооперативи, които няма да могат да отговорят на новите стандарти на конкуренция, безопасност на храните, защита на околната среда, благосъстоянието на животните и т.н. От друга страна, нарастващото равнище на обществена подкрепа подсилва устой-

чивостта на едрите бизнес ферми и на част от кооперативите. *Новите условия водят до устойчиво развитие на средноразмерни фамилни стопанства, модернизация на част от съществуващите кооперативи и възникване на нови организации от кооперативен или смесен тип.*

Директните плащания на площ, националните доплащания към директните плащания и специфичното подпомагане съгласно разпоредбите на чл. 68 от Регламент (ЕО) №73/2009 компенсират донякъде пониската доходност на земеделието в сравнение с другите сектори на икономическа дейност. Главният резултат от предоставянето на директни плащания е гарантирането на продоволствена независимост и предотвратяване на фалити и масово оттегляне на производителите от земеделска дейност. Наред с това средствата за директна подкрепа служат за финансиране на производствени разходи и за инвестиции в земеделските стопанства. Тази функция на директните плащания е особено важна за българските земеделски производители поради ограничения им достъп до финансов ресурс. Директните плащания в България се разпределят чрез Схемата за единно плащане на площ (СЕПП) и се осигуряват от бюджета на ЕС. Европейското законодателство предоставя определена гъвкавост на държавите–членки да отделят до 3,5% от тавана за директни плащания и да го предоставят под формата на специфична подкрепа за определени икономически уязвими или чувствителни от гледна точка на екологията области.

В първите години след присъединяването на България към ЕС земеделските производители получават само част от подпомагането с директни плащания, предоставяно в старите държави–членки. През 2011 година българските фермери са получили 50% от размера на подпомагането в старите държави–членки, през 2012 г. – 60%, през 2013 г. – 70% и едва след преминаване на пълния период на постепенно увеличаване на плащанията през 2016 г. – 100 %. Съгласно Регламент № 73/2009 относно схемите за директно подпомагане на земеделските производители, от 2010 г. България може да допълва директните плащания с доплащания от националния си бюджет до 50% от нивото на ЕС-15. По този начин земеделските производители могат да получат директна подкрепа, близка до размера на подпомагането в старите държави–членки към 30.04.2004 г. За периода от 01.01.2010 г. до 31.12.2010 г. по линия на директните плащания са изплатени субсидии на стойност 464 839 611 лева. От датата на присъединяването на България към ЕС до 31.12.2010 г. предоставените на земеделските стопани директни плащания възлизат на 2 095 457 466 лева (Министерство на земеделието и храните, 2016).

Таблица 1.

Схема	2011	2012	2013
СЕПП	782388453	938786631	1096737039
Специфично подпомагане	37797116	37797116	37797116

Таблица 2.

Средства, необходими от националния бюджет за схемите за Национални доплащания към директните плащания (НДДП) за периода 2011-2013 г. в лева			
Схема	2011 г.	2012 г.	2013 г.
НДДП на хектар	293 374 500	93 374 500	254 000 000
НДДП за тютюн (необвързана схема)	70 000 000	55 000 000	40 000 000
НДДП за животни	79 000 000	81 000 000	76 000 000
Общо	442 374 500	429 374 500	370 000 000

Както се вижда от Таблица 2 националните доплащания намаляват от 442 милиона лева на 370 милиона лева или със 72 милиона лева по-малко до 2013 година. Доплащанията от ЕС са увеличени от 782 милиона лева на 1096 милиона лева или с 314 милиона лева повече.

За разлика от европейския тип кооперации у нас преобладават производствените земеделски кооперации. Производствените кооперативи в нашата страна нямат ефективни механизми за защита интересите на собствениците. Така например председателят на кооперацията притежава пълна информация за технологическите и производствените възможности, очакваната доходност, свободните средства в кооперацията и т.н., но невинаги е заинтересован, тя да става достояние на всички членове поради стремеж да покаже личен успех при годишното отчитане, желание да използва кооперативно имущество за персонални цели и др. От друга страна, индивидуалната полза от подобряването на ефективността в резултат от предприетите управленски действия заема незначителен дял от общия ефект, който се преразпределя между всички членове.

Колективният принцип на вземане на решения е свързан с големи разходи за достигане до консенсус в управлението поради многочисленост на членовете на общото събрание, слаба информираност или ниска компетентност на голяма част от член-кооператорите. Решенията на мнозинството невинаги са насочени към ефективността, тъй като гласовете не са пропорционални на интересите в съответствие с инвестирания капитал (Кънчев & Митева, 2004). В резултат много от кооперациите масово въвеждат неефективни механизми от миналото като уравниловка в заплащането, гарантиране на работа за всички, преразпределение от печеливши към неизгодни дейности, поддържане на социална стабилност с цената на неефективни разходи. Това понижава силно личната заинтересованост за големи инвестиции в общия кооперативен капитал и ограничава ръста на ефективността в организацията.

От друга страна, съществува конфликт между интересите на работещите и неработещите членове на кооперациите, тъй като първите са заинтересовани от увеличаване на текущите доходи от работна заплата, натурални възнаграждения и други специфични придобивки, докато втората група е заинтересована от увеличаване на рентните и дивидентните плащания. Не съвпадат и инвестиционните интереси на по-възрастните и по-младите участници в кооператива. *Възрастното поколение предпочита ръст в текущите доходи и потребление и следователно по-малък размер на дългосрочните вложения, докато интересите на по-младите са в дългосрочен ръст на ефективността и в доходите чрез нови капиталовложения.*

4. Съвременни тенденции в развитието на земеделските кооперации и стопанства

Българската земеделска производствена кооперация е най-разпространената форма на частните кооперативни организационни форми в отрасъла. Данните от преброяването през 2010 година показват, че земеделските кооперации стопанисват около 30% от обработваемата земя на страната и са основен производител на зърнени и някои технически култури (Eurostat). Делът им в общата селскостопанска продукция постоянно се увеличава. В бъдеще те ще се конкурират с другите организационни форми в селското стопанство и ще заемат основно място в структурата на организацията в селското стопанство.

Разширяват се икономическите връзки между кооперациите и частните земеделски стопанства и това осезаемо се чувства на много места. Някои автори (Кънчев, 1999) и (Кънчев & Дойчинова, 2004) в много от публикациите си считат, че са създадени достатъчно нормативни предпоставки при конкретните агроекологични райони на страната, за да могат да се прилагат разнообразни форми на производствено коопериране. В отделни райони дори според тях е целесъобразно да се изградят *производствени кооперативни сдружения под формата на фермерски кооперации* с предмет на дейност съвместно производство на продукция, предназначена за вътрешностопанско потребление във фамилните стопанства на членовете под формата на фуражи, семена, посадъчен материал, разплодни животни и др. Този тип сдружения по своята същност представляват форма на групово фермерство с членове отделни самостоятелни предприемачи – земеделски производители. В повечето от случаите тази организационна форма ще осъществява производството на фуражи за специализираните животновъдни фамилни стопанства от планинските и полупланинските райони.

Кооперациите са организации на дребни собственици, в които контролът върху упражняването на собствеността не се осъществява пропорционално на внесенния капитал, а според организационната принадлежност. Този принцип изолира и въздържа по-крупните собственици от участие в кооперативни организации. Мястото и ролята на кооперациите е в отрасъла земеделие, но за съжаление те не получават достатъчно адекватна помощ от всички правителства на прехода към пазарна икономика.

5. Мерки за минимизиране риска от изоставане на селскостопанската дейност или спад в производството

На европейско ниво пътят за стимулиране на земеделските стопанствата е очертан от ОСП. Средствата за подпомагане по ОСП се осигуряват от Европейския фонд за гарантиране на земеделието (ЕФГЗ) и Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони (ЕЗФРСР). Във връзка с това минимизирането на производствения риск в земеделските кооперации би могло да се осигури посредством предприемане на *мерки* в няколко направления:

➤ ***Развитие на биопроизводство;***

През годините от въвеждането си до наши дни ОСП търпи множество промени, като след реформата от 2013 г. главният акцент за продоволствено осигуряване на европейското население се преосмисля в посока *производство чрез опазване на околната среда*. Все повече се прилагат иновативни земеделски практики, като в последните години, площите и биооператорите непрекъснато нарастват (Николова, 2013). Обръща се внимание на новите предизвикателства при управлението на компонентите на биологичната земеделска система (Николова, 2013). Част от съвременните стопани използват и възможностите на биологичния контрол срещу вредителите с цел поддържането на екологична инфраструктура в и около стопанството (Николова & Линкова, 2016).

През настоящия програмен период (2014–2020) ОСП възприе една по-екологична посока и е структурирана така, че наистина от нея могат да се възползват в максимална степен земеделските производители и да е от полза за регионалното развитие. Земеделските стопани в България имат възможността да постигнат устойчивост, конкурентоспособност и да се изправят пред изменението на климата с подкрепата на ОСП 2014–2020 (Великов & Георгиев, 2015). Значим процент от директните плащания е обвързан с три екологосъобразни земеделски практики: *диверсификация на културите, поддържане на постоянни затревени площи и запазване на 5% от районите с екологичен интерес*.

➤ ***Запазване на земеделската дейност в секторите животновъдство, зеленчукопроизводство и плодощипово производство;***

С цел запазване равнищата на селскостопанското производство и предотвратяване на тенденцията за намаляване на производството и броя на стопанствата в секторите животновъдство, зеленчукопроизводство и трайни насаждения се използват допустими мерки на подпомагане до стойности, които да минимализират риска от изоставане на дейността или значителен спад в производството. Подкрепата, насочена към тези сектори, цели предотвратяване на негативните последици върху икономическия и социалния баланс в страната при липса на стимули за запазване на земеделската дейност в тях. Обвързаната директна подкрепа е основен приоритет за България в Реформата на ОСП. Страната ни нотифицира прилагането на максималния възможен размер на бюджета от 15% и 10 схеми за обвързано подпомагане за: млечни крави, месодайни крави и/или юници, млечни крави, месодайни крави и биволици под селекционен контрол, овце–майки и кози–майки, овце–майки и кози–майки под селекционен контрол, биволи, плодове, зеленчуци, зеленчуци (оранжерийно производство), протеинови култури (Реформа на общата селскостопанска политика, 2016).

➤ ***Признаване на организации, асоциации на организации на производители и междубраншови организации в земеделието;***

За периода след 2014 година е предвидена възможност, държавите–членки на ЕС да въведат признаване на организации на производители, асоциации на организации на производители и междубраншови организации във всички сектори на земеделието, като всички те би следвало да изпълняват ролята на маркетингови организации и да работят в интерес и на своите членове.

Финансовото подпомагане на организации на земеделски производители се осъществява чрез оперативни инвестиционни програми, които да са за 3- или 5- годишен период и да могат да включват различни мерки (строеж на складове и хладилни помещения, закупуване на земеделска и транспортна техника, машини за пакетиране и етикетиране, офис техника и др.).

Признатите организации на производители в секторите животновъдство, зеленчукопроизводство и плодощроизводство предоставят възможност за: заемане на по-силни пазарни позиции (особено когато са супермаркети), по-добри възможности за реализация на произведеното на по-добри цени, производство и заготовка на еднородни партии по сортове и качество, планиране и намаляване разходите за производство, прилагане на иновационни земеделски практики, опазващи околната среда. Концентрацията на предлагането на земеделските продукти ще даде и допълнителни пазарни възможности – за доставки на по-големи количества, подобряване на ритмичността на доставките до целогодишни, разнообразяване на предлагания асортимент, подобряване на опаковката и маркирането на продуктите и др.

➤ ***Диференциране на законодателството и изискванията към земеделските стопанства в зависимост от стопанствата;***

Липсата на диференцирано законодателство и подзаконова нормативна база за малките семейни стопанства ги поставя в неравностойно и неконкурентно положение с големите производители, които разполагат с голям административен апарат и финансови и трудови ресурси. Затова би следвало, *законодателството и изискванията към земеделските стопанства да се диференцират в зависимост от вида на стопанствата* според размера, сектора и територията за развитие на дейността. Размерът на стопанството в планинските райони не е съизмерим с този в полските и полупланинските райони. Планинските стопанства и полупланинските стопанства са по-често смесени, докато полските са предимно диференцирани в един сектор и по-често крупни.

Би трябвало да се направи *разграничение по отношение на минималния осигурителен доход* за малките и големите стопанства в т.ч. семейните стопанства и съответно той да бъде много по-нисък за малките стопанства, т.е. да има различни осигурителни прагове за малките и големите стопанства. Информация за класифицирането им в една или друга група може да бъдат получените субсидии в период от 3 предходни години или доходите, декларирани в данъчните декларации от 3 предходни години.

Относно *данъчното облагане в селското стопанство* е необходимо да се анализират предимствата и недостатъците при облагане на ЗП и ЕТ по ЗОДФЗ (15 %) и, ако се налага, да се направят промени в Търговския закон, като се вземат под внимание спецификите в дейността на земеделските производители, изискванията за кандидатстване по европейски програми и получаване на субсидии.

Заключение

Макар и българската земеделска производствена кооперация да е най-разпространената форма на частните кооперативни организационни форми в отрасъла, преобладаващата част от съществуващите у нас производствени кооперативи са неефективна и неустойчива в дългосрочна перспектива форма за организация на фермерството. Това налага фундаментална иновация както в структурата на управление, така и в структурата на собствеността на тези организации.

Производството на селскостопански продукти е трудоемко начинание, за което бъдещият земеделски производител трябва да има ясна визия за ползите от него и за възможностите за подпомагане на неговото начинание. Изискванията на ЕС ще наложат нови по-ефективни форми на управление и концентрация на земеделските кооперации и стопанства. При една добра законодателна политика и финансова подкрепа не само от ЕС, но и от държавата нашето селско стопанство бавно, но сигурно ще се приближава към това на страните от ЕС.

Използвани източници:

- Companies funding.* (2016, 12). Retrieved from EU Consult: www.euconsult.bg/.../Companies_Funding_January_2015
- Eurostat.* (2016, 12). Retrieved 12 2016, from <http://ec.europa.eu/eurostat>
- Великов, Й., & Георгиев, М. (2015). *Как да развиваме устойчиво селско стопанство, подпомагано от ОСП 2014-2020*. София: Екологично сдружение за Земята.
- Кънчев, И. (1999). Състояние и развитие на земеделските производствени кооперации в България. *Кооперациите и реструктуриране на аграрния сектор в България* (pp. 25-31). Пловдив: Институт по кооперативно дело към ВСИ - Пловдив.
- Кънчев, И., & Дойчинова, Ю. (2004). Земеделската производствена кооперация - проблеми на прехода или на организационната форма. *Българските предприятия: предизвикателства при присъединяването на страната към ЕС* (pp. 69-74). София: УНСС.
- Кънчев, И., & Митева, А. (2004). Българската земеделска кооперация - състояние и перспективи. *Алтернативи*, pp. 21-32.
- Министерство на земеделието и храните. (2016, 12 16). *Официални документи > Аграрен доклад*. Retrieved from Министерство на земеделието и храните: www.mzh.government.bg/MZH/Libraries/Оф.../Agraren_Doklad_2011
- Михайлов, М. (1999). Земеделските производствени кооперации – предимства, недостатъци и възможности за развитие. *Кооперациите и реструктуриране на аграрния сектор в България* (pp. 45-51). Пловдив: Институт по кооперативно дело към ВСИ - Пловдив.
- Николова, М. (2013). *Биологичното земеделие – състояние и потенциал за развитие*. Свищов: АИ "Ценов".
- Николова, М. (2013). *Екологично устойчиво развитие на агрофирмата*. Свищов: АИ "Ценов".
- Николова, М., & Линкова, М. и др. (2016). Възможности и проблеми на интегрираното производство в агросектора. *Алманах научни изследвания*, pp. 327-357.
- ОСП във вашата страна.* (2016, 09 15). Retrieved from European Commission: <http://ec.europa.eu/agriculture/cap-in-your-country>
- Ракаджийска, Т. (2006). Земеделските производствени кооперации у нас - социални функции и конкурентоспособност. *Научни трудове на УНСС, 1*, pp. 19-64.
- Реформа на общата селскостопанска политика.* (2016, 12). Retrieved from Европейски съвет: www.consilium.europa.eu/bg/policies/cap-reform